

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/buefd>

YIL: 2021
CİLT: 6
SAYI: 1

MAKALE BİLGİSİ

Gönderildiği Tarih: 09.03.2021

Kabul Tarihi: 23.05.2021

Yayımlanma Tarihi: 30.06.2021

ARTICLE INFO

Submitted date: 09.03.2021

Accepted date: 23.05.2021

Published date: 30.06.2021

e-ISSN 2547-9865

Âşık Paşa'nın Garib-nâme Adlı Eserinde Bağlama Edatları/Bağlaçlar İle Oluşturulan Bağlama Grupları*

PHRASE IN ÂŞIK PASHA'S GARİBNÂME

Seher KÖKSAL

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi

seher140@icloud.com,

0000-0002-7263-4526

Öz

Âşık Paşa tarafından yazılan Garib-nâme XIV. yüzyılın ve Türk edebiyatının önemli mesnevilerindedir. 10.000 beyitlik hacmiyle Batı Türkçesi ile yazılmış ilk telif eserdir. Sade bir dille yazılan Garib-nâme on bölümden oluşur ve her bölüm on kıssaya ayrılır. Eser Fâilâtün Fâilâtün Fâilün vezni ile yazılmıştır. Âşık Paşa Türk dili için önemli bir simadır. Eski Anadolu sahasındaki ilk Türk dilcilerdendir. Farsça ve Arapça tamlamaların yoğun olarak eserlerde kullanıldığı bir dönemde o Türk diline yönelmiştir. O kadar ki Garib-nâme'de Türk dilinin kurallarına uygun olarak yeni kelimeler türetmiştir. Bu durum onun edebi yönü kadar dilcilik yönünün de üst düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu çalışma ile Türk dil bilgisinin bir konusu olan kelime gruplarının Garib-nâme'de tespit edilmesinin Türkçenin tarihsel gramerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışma, Prof.Dr. Kemal Yavuz'un dört ciltlik "Âşık Paşa- Garib-nâme" adlı eserinden yararlanılarak hazırlanmıştır. Bu incelemede öncelikle kelime grupları, bağlama grupları, Âşık Paşa, Garib-nâme ve Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanılan bağlaçlar hakkında kısaca bilgi verilmeye çalışılmış, ardından eserde tespit edilen bağlama gruplarına örnekler verilmiş ve bu örneklerin Türkiye Türkçesi'ne aktarımı yapılmıştır. Ancak eserin hacminin yoğunluğu sebebiyle örnekleme üzerinden inceleme yoluna gidilerek çalışma ilk bin beyit üzerinde gerçekleştirilmiştir. Hazırlanmakta olan yüksek lisans tezinde her alt başlık için en fazla 10 örnek verilmiştir. Bu sebepten makalede de her alt başlık için en fazla 3 örnek verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Âşık paşa; garib-nâme; kelime grupları; bağlama grubu; bağlama edatları.

Abstract

Garib-nâme is one of the important mesnevi of the 14th century and Turkish literature written by Âşık Pasha. It is the first copyrighted work written in Western Turkish with a volume of 10,000 couplets. Written in plain language, Garib-nâme consists of ten chapters. Each chapter is divided into ten stories. It is written from beginning to end in "Failâtün Failâtün Failün" centroid. Âşık Pasha is an important figure for the Turkish language. He is one of the first Turkish linguists in the ancient Anatolian area. He focused on the Turkish language during the period when Persian and Arabic phrases were used extensively in his works. So much so that he produced new words in Garibnâme in accordance with the rules of the Turkish language. This situation shows that his linguistic side is at a high level as well as his literary aspect. With this study, it is thought that the determination of word groups, which are a subject of Turkish grammar, in Garib-name will contribute to the historical grammar of Turkish. While presenting this study, we made use of Prof. Dr. Kemal Yavuz's four-volume work "Âşık Pasha - Garib-nâme". In this study, after brief information about word groups, phrases, Âşık Pasha, Garib-nâme, the conjunctions used in the Old Anatolian Turkish period, the examples from the phrases identified in the first thousand couplets by taking into account the volume of the work and the form of the sexamples were given in the Turkey Turkish. In the master's thesis that is being prepared, maximum 10 examples are given for each subtitle. For this reason, a maximum of 3 examples will be given for each subtitle in the article.

Keywords: Âşık pasha; garib-nâme; word groups; phrase; context prepositions.

*: Bu makale hazırlanmakta olan "Garibnâme'de Kelime Grupları" adlı yüksek lisans tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

- 1 Bu makalenin araştırma ve yayın süreci "Araştırma ve Yayın Etiğine" uygun şekilde yürütülmüştür.

Giriş

1- Kelime Grupları ve Bağlama Grubu

Bir araya gelen kelimeler, yargı bildirerek cümleyi ya da varlık, kavram ve hareketleri karşılayarak kelime gruplarını oluşturur (Karahan, 2019, s. 9).

Kelime grupları ikiden fazla kelimenin belli kurallar içerisinde anlam bütünlüğü oluşturarak bir araya gelmeleri ile oluşan dil birliğidir. Tek bir kelime ile ifade edilemeyen varlık, kavram, nitelik, durum ve hareketlerin anlamlarını genişleterek ve pekiştirerek anlamayı kolaylaştırır (Karahan, 2019, s. 39).

Kelime grupları ve kelime gruplarının sınıflandırılması hakkında şimdiye kadar çeşitli görüşler ortaya konulmuştur. Leylâ Karahan “*Türkçede Söz Dizimi*” adlı eserde kelime gruplarını 14’e ayırır: İsim tamlaması, sıfat tamlaması, isim fiil grubu, sıfat fiil grubu, zarf fiil grubu, tekrar grubu, edat grubu, bağlama grubu, unvan grubu, birleşik isim grubu, ünlem grubu, sayı grubu, birleşik fiil grubu, kısaltma grupları (Karahan, 2019, s. 42-84).

Muharrem Ergin ise “*Türk Dil Bilgisi*” kitabında “*Kelime grubu birden fazla kelimeyi içine alan, yapısında ve mânâsında bir bütünlük bulunan, dilde bir bütün olarak muamele gören bir dil birliğidir.*” şeklinde tanımlar (Ergin, 2009, s. 374). Aynı eserde Muharrem Ergin, kelime gruplarını iyelik grubu ve isim tamlaması, sıfat tamlaması, tekrarlar, bağlama grubu, âitlik grubu, birleşik isim, birleşik fiil, unvan grubu, ünlem grubu, sayı grubu, edat grubu, isnat grubu, genitif, datif, lokatif, ablatif grupları, fiil grubu, partisip grubu, gerundium grubu, kısaltma grupları, akuzatif grubu olmak üzere toplam 18 başlığa ayırmıştır (Ergin, 2009, s. 377-397).

Tahsin Banguoğlu “*Türkçenin Grameri*” eserinin “Söz Dizimi” bölümünde “*Sözü geliştirmek üzere kelimeler öbeklenirler, kavramlar arasında derece derece ilişkiler meydana getirirler. Böylece tek kavramdan anlatmaya doğru giderler. Bunlara kelime öbekleri diyoruz.*” şeklinde kelime gruplarını tanımlar. “Grup” terimi yerine “öbek” terimini kullanan Banguoğlu, kelime öbeklerini iki ana başlığa ayırır: Belirtme öbekleri, yargı öbekleri. Daha sonra belirtme öbeklerini 8, yargı öbeklerini ise 5 alt başlığa ayırır (Banguoğlu, 1990, s. 496- 498).

Kelime gruplarının özelliklerini Karahan’dan (2019, s. 39-41), Ergin’den (2009, s. 374-376) ve Banguoğlu’dan (1990, s. 496-497) özetlenerek şu şekilde sunulabilir:

- Kelime grupları bir yargı bildirmezler.
- Cümlede ve kelime grupları içinde isim, sıfat, zarf ve fiil olarak görev yaparlar.
- Kelimelerin grup içinde sıralanışı belli kurallara göredir. Belli kurallara göre sıralandığı için kelime gruplarında bir bütünlük vardır.
- Türk dilinin en temel kurallarından biri cümlede ve kelime gruplarında ana unsurun sonda bulunmasıdır. Bu kânuna göre diziliş sadece şiirde ve geçici olarak değişebilir.
- Kelime grupları tıpkı kelime gibi çekime girerler.

- Kelime gruplarının diğer kelime ve kelime grupları ile ilişkisi grubun sonundaki hal eki ile sağlanır.
- Sıfat- fiil, isim-fiil ve zarf-fiil gruplarında fiilin anlamı özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarfla tamamlanır. Ancak bu gruplar yargı bildirmediikleri için cümle sayılmazlar.
- Bazı kelime gruplarında iç içe geçmiş, birbirini tamamlayan başka kelime grupları da olabilir.
- Kelime grubunun vurgusu grubun yapısına göre değişir. Başta, sonda veya sondan bir önceki kelimedede olabilir.

Leylâ Karahan kelime gruplarını 14, Muharrem Ergin 18 alt başlığa ayırmıştır. Karahan'dan farklı olarak Ergin, aitlik, genetik, datif, lokatif, ablatif grubu, isnat ve akuzatif gruplarını konuya dahil etmektedir.

Leylâ Karahan'ın isim tamlaması olarak adlandırdığı kelime grubuna Muharrem Ergin bahsi geçen eserinde “iyelik grubu ve isim tamlaması” , isim fiil grubuna “fiil grubu”, sıfat-fiil grubuna “partisip grubu”, zarf-fiil grubuna “gerundium grubu” ismini vermektedir.

Bu çalışmada kelime grupları içerisinde yer alan bağlama grupları Âşık Paşa'nın Garib-nâme adlı eserinde incelenecektir. Çalışmanın sınırlılıklarını oluşturan bu durum gerek konunun kapsamı gerek Garib-name'nin hacimli bir eser olmasından kaynaklanmaktadır.

Bağlama grubunu Leylâ Karahan “*Bağlama edatları ile birbirine bağlanmış iki veya daha fazla isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubuna bağlama grubu adı verilir.*” şeklinde tanımlamaktadır (Karahan, 2019, s. 65). Ergin ise araya giren edatlar açısından konuya yaklaşarak “*Sıralama bağlama edatları ile yapılan kelime grubudur. Edat iki unsurun arasına girer. Unsurlardan her biri kelime veya bir kelime grubu olur. Unsurlar şeklen ve eşit olarak birbirine bağlanırlar. Her unsur kendi vurgusunu taşır ve vurguları aynıdır.*” şeklinde tanımlamaktadır (Karahan, 2009, s. 380-381).

2-Âşık Paşa

Âşık Paşa'nın asıl adı Ali'dir ve Kırşehir Arapkir'de 1272 yılında doğmuştur. “Âşık” ismini eserlerinde mahlas olarak kullanmıştır. Bu ismin ona Hızır tarafından verildiğini Garib-nâme'de bizzat kendisi belirtmiştir. Bursalı Tahir, babasının ilk oğlu olması sebebiyle ona Paşa dendiğini, bunun bir unvan olmadığını belirtse de 13. ve 14. yüzyılda mutasavvıflar için bu kelimenin kullanıldığı da bilinmektedir (Gözütok, 1991, s. 6).

Babası ve annesi devrin hatırı sayılır ailelerine mensuptur. Babası Muhlis Paşa, Horasan erenlerinden Baba İlyas'ın oğludur. Âşık Paşa'nın çocukluğu Anadolu'nun buhranlı zamanlarında geçmiştir.

Kırşehir Âşık Paşa'nın zamanında Anadolu'nun kültür ve medeniyet merkezlerinden biridir. Ahi Evran ve Şeyh Süleyman gibi mutasavvıfların kurduğu tekkeler Kırşehir'de önemli rol

oynamışlardır. Ayrıca halk arasında Hacı Bektaşî Veli'nin kerametleriyle ilgili rivayetler de dilden dile aktarılmaktadır (Gözütok, 1991, s. 9).

Aile fertlerinin eğitilmiş kişiler olmasının ve yukarıda da belirttiğimiz gibi pek çok tekkelerin Kırşehir'de bulunmasının aldığı eğitimde etkili olduğu bilinmektedir. Muhlis Paşa, Âşık Paşa'nın eğitiminden kayınpederi Şeyh Osman'ı sorumlu tutmuştur. Arapça ve Farsça ile birlikte Ermenice ve İbrânîce'yi de bilen Âşık Paşa, hayata hikmet penceresinden bakan düşündürdür. İslâmî ilimlere vakıf olduğu Garibnâme'den anlaşılmaktadır.

Şeyh Süleyman'dan zâhirî ve bâtinî ilimleri öğrenmiş, siyasetle ilgilenmiş ve elçi olarak Mısır'a gitmiştir. Âşık Paşa'nın Timurtaş Paşa'nın veziri olduğu, Timurtaş Paşa'nın başarısızlıkla sonuçlanan isyanından sonra Mısır'a kaçtığı ve orada hapsedildiği rivayetleri vardır. Yine rivayete göre Mısır'da hapisten kurtulup Amasya'ya dönerken Kırşehir'de rahatsızlanıp 1333 senesinde ölmüştür (Altınzincir, 1991, s. 5). Elvan Çelebi, babasının ölüm tarihini eserinde 13 Safer 733/ 3 Kasım 1322 olarak bildirmiştir. Âşık Paşa'nın bir türbesi olduğu ve bu türbenin de Kırşehir'in dışında yüksekçe bir tepede olduğu bilinmektedir.

Mevlânâ, Sultan Veled ve Yunus Emre hayranı olan Âşık Paşa'nın eserlerinde bu büyük mutasavvıfların etkisi de belli olmaktadır (Kut, 1991, s. 2).

Âşık Paşa asıl şöhretini şairliğinden değil şeyhliğinden ve sûfilüğünden almaktadır. XIII. yüzyılda "heterodoks" İslâm anlayışının propagandacısı durumunda olan bir şeyh ailesinin son temsilcisidir. Garib-nâme'ye bakarak Âşık Paşa'nın tıpkı Mevlânâ gibi vahdet-i vücûd felsefesine sahip Sünnî bir mutasavvıf olduğu anlaşılabilir. Zira Fuat Köprülü de Anadolu'da Sünnî veya gayri Sünnî mutasavvıflar arasında sürüp giden mücadelede Âşık Paşa'yı ilk gruba dâhil etmektedir. Bu görüş genelde doğru kabul edilmekle beraber, en önemli ve ünlü eserinde heterodoks¹ kalıntıların bulunması ihtimali ayrıntılı araştırılmaya muhtaçtır (Ocak, 1991, s. 3).

Âşık Paşa'yı önemli kılan sebeplerden biri de bir âlim ve mutasavvıf olarak Anadolu'nun en çetin zamanlarında Türk milletine yol gösterme görevini üstlenmiş olmasıdır. Garib-nâme'yi de bu fikirle yazmış, Türk dili ile eser vermeyi amaç edinmiş ve halkı aydınlatma yolunu seçmiştir. Garib-nâme'de Türk kültürünün önemli devirlerinden ve eserlerinden bahseder. Bazı ifadelerinde Orhun Âbideleri'nden, Kutadgu Bilig'den söz açarken bazı yerlerde de Dede Korkut'tan, Mesnevî'den ve Yunus'dan bahseder (Yavuz, 2000, s. 34).

Âşık Paşa'nın Türk edebiyatına katkılarından biri de sonradan büyük eser olarak anılacak mesnevilerin ilk örneklerini vermesidir. Ayrıca Türk edebiyatını şiir ve fikirleriyle etkileyecek olan Kaygusuz Abdal, Baki, Şeyh Galip gibi isimlerde Âşık Paşa'nın etkisi belli olmaktadır. Yazdıkları eser ve fikirleri ile Türk edebiyatında nasihat edebiyatının oluşmasında rol oynamıştır.

3- "Farklı" anlamına gelen kelime Yunanca *heteros* ve *doxa* sözcüklerinden oluşur. Ana akımdan sapmış anlamına gelir. Ayrıca, belirli bir düşünce, ideoloji alanında ana akıma bağlanmayıp merkezi iktidarın diliyle konuşmayan, farklılıklara açılan düşünme ve davranma biçimi olarak da tanımlanabilir (tr.m.wikipedia.org, Erişim tarihi: 08.01.2021).

Daha sonra bu alanın en önemli isimleri olarak anılan Ahmedî ve Nâbî de düşünce yönünden Âşık Paşa'ya bağlıdır.

Âşık Paşa, Eski Anadolu sahasının ilk dilcilerinden biridir. Farsça ve Arapça karşısında Türkçenin geri planda kaldığı bir zamanda Garib-nâme'yi Türkçe yazması, hepsinden önemlisi Türk dilinin kurallarına uygun pek çok kelime türetmesi ondaki dil şuurunun derin ve köklü olduğunun göstergesidir. Daha sonra onun bu fikirleri Genç Kalemler'e kadar etkisini sürdürmeyi başarmıştır ve geçerliliğini korumaktadır (Yavuz, 2000, s. 35).

Âşık Paşa'nın Garib-nâme'den başka Fakr-nâme, Vaf- Hâl, Kimya Risalesi, Hikâye, Şiirler, Risale Fî Beyânî's-Semâ, Risâle-i Âşık Paşa adlı eserleri de vardır.

3-Garib-nâme

Garib-nâme adını İranlı şair Hakîm Senâî'nin aynı isimli eserinden almıştır. Eser, yeni bir dini ve tasavvufu halka anlatmak amacıyla yazılmıştır. Bunun yanı sıra içerisinde sosyal ve siyasal öğütler de bulunmaktadır. Buhranlı bir dönemin ürünü olan Garib-nâme'de bu öğütlerin yer alması doğaldır. Toplumsal çalkantıların, tarikatlar arası çekişmelerinin eksik olmadığı dönemde Âşık Paşa bu eseri ile dilin bütünleştirici yönünü de hesaba katarak toplum birliğini sağlamayı amaçlamıştır (Altınzincir, 1991, s. 2).

XIV. yüzyılda tasavvufî eserlerin bahsi açılınca akla ilk başta Mantıku't-Tayr ile Garib-nâme gelir. Daha sonra tasavvuf konusunda pek çok mesnevi yazılmış olsa da bu hacimde tasavvufu anlatan başka eser yazılmamıştır.

Eser kaynaklarda Divan-ı Âşık, Divan-ı Âşık Paşa, Maârifnâme ve Gencnâme gibi çeşitli isimlerle anılsa da, Âşık Paşa: “*Bu Garibnâme anın geldi dile/ Kim bu dil ehli dahı ma'nibile* (II-237a/5) diyerek eserinin adını Garibnâme koyduğunu belirtmiştir (Yavuz, 2000, s. 45).

Garib-nâme on bölümden oluşmaktadır. Âşık Paşa, eserini on bölüme ayırmasının sebebini onuncu babın onuncu destanında “on sayısının mükemmelliği (tikle aşre kâmile), aşır (on ayet), aşere-i mübeşşere, Allah'ın Kur'an'da dostlarını on kez övmesi ve düşmanlarına on kez sövmesi” şeklinde izah eder (Gözütok, 1991, s. 14).

Çoğu çalışmalarda eserin beyit sayısı on iki bin olarak zikredilse de nüshalara göre farklılık gösterir. Sadettin Nüzhet Ergun 10.293 beyit olduğunu ifade ederken; Âmil Çelebioğlu'na göre 10.015 ve 10.312 beyittir (Yavuz, 2000, s. 45). Farsça bir ön sözle başlayan eser *Fâilâtün Fâilâtün Fâilün* vezni ile yazılmıştır.

Garib-nâme'nin başında eser hakkında bilgi verilmektedir. Her bölüm iki beyitte açıklanmaktadır. Daha sonra yer alan 228 beyitlik kısımda ise; tevhid, münacat vb. bölümler vardır. Devamında Hz. Peygamber'in övgüsü, dört halifenin methi ve Peygamber'in nübüvvetinin ispatı için yazılan şiirler gelmektedir. Bundan sonra asıl bölümlere geçilir.

Eserin en önemli özelliklerinden biri telif olmasıdır. On bölümden oluşan eserin her bölümü de on kıssaya ayrılır. Bu bölümlerin genişleyerek, bir nizam içinde gittikçe açılması bunların bir bütünlük oluşturması Garib-nâme'nin en dikkat çekici taraflarındandır (Yavuz, 2000, s. 47).

Garib-nâme'yi önemli kılan bir diğer durum ise İslamiyet'ten sonra gelişen Türk tasavvuf düşüncesinin divan edebiyatında verilen ilk örneği olmasıdır. Eserde dinin katı kurallarını yumuşatıp tasavvuf anlayışı içinde harmanlayarak öğretici hikâyeler verilmektedir (Altınzincir, 1991, s. 11).

Âşık Paşa bu eseri neden yazma gereği duyduğunu ve neden Türkçe yazdığını Farsça mukaddimede ve son destanda belirtir. Öldükten sonra anılacağı bir yâdigâr bırakmak, Türklere Hak yolunu göstermek, tasavvufun inceliklerini anlatmak, onların yanlış yollara gitmelerini önleme isteği bu eseri yazmasına neden olmuştur (Gözütok, 1991, s. 13-14).

Garib-nâme'deki bazı şiirler din ve tasavvuf konusunda Yunus Emre'nin şiirlerine benzemektedir. Ancak Âşık Paşa, kişiden çok topluma yönelik öğütler verir. O genellikle kişinin kendini toplum için eğitmesini ister (Altınzincir, 1991, s. 8).

Garib-nâme'de sade bir anlatım vardır. Anlatılmak istenen duru ve açık olarak belirtilmiştir. Eserde Arapça ve Farsça tamlamalara çok azdır ve sadece gerek duyulduğunda kullanılır. Bu da Âşık Paşa'nın Türk dili konusunda ne kadar hassas olduğunu gösteren delillerden biri olsa gerektir.

Garib-nâme'nin pek çok nüshası vardır ve ilk nüshaları XV. yüzyıla aittir. Yurt içinde 81, yurt dışında 35 adet, toplamda 116 nüsha vardır. Nüshaların bu kadar çok olması Garib-nâme'nin değerini ve çok sevildiğini de göstermektedir.

4- Bağlama Edatları ile Oluşturulan Bağlama Gruplarının Gârib-nâme'de İncelenmesi

Muharrem Ergin edatları “Manaları olmayan, sadece gramer vazifesi bulunan kelimelerdir. Tek başlarına anlamları yoktur. Sadece manalı kelimelerle birlikte kullanıldığında bir anlam kazanırlar ve gramer vazifesi görürler.” şeklinde tanımlamaktadır (Ergin, 2009, s. 348). Kullanıldıkları yere- kelime, cümle veya kelime grubuna- anlamsal yönden katkı sağlamaları sebebiyle Ergin, isim ve fiilleri asıl kelimeler, edatları ise yardımcı kelimeler olarak adlandırır ve edatları “ünlem edatları, bağlama edatları, son çekim edatları” olmak üzere üç gruba ayırır (Ergin, 2009, s. 348). Demek ki çekim ekleri dışında dilde gramer vazifeli bütün unsurlar edat olarak değerlendirilmektedir. Buna göre bağlaçlar, ünlemler ve çekim edatları hep “edat” kapsamına girer (Soydan, 2013, s. 2246). Ergin'in bu sınıflandırması kendinden sonraki birçok araştırmacı tarafından kabul görmüş ve kullanılmış olsa da konuya farklı yaklaşanlar da olmuştur. Örneğin; Zeynep Korkmaz kelime türlerini “anamlı kelimeler, görevli kelimeler, anlamlı-görevli kelimeler” olmak üzere 3 gruba ayırır. Edat ve bağlaçları “görevli kelimeler” sınıfa dâhil eder. Korkmaz, kelime türleri içerisinde, sadece edat ve bağlaçlarda çekime girememe ve tek başına anlam taşımama özelliğinin ortak olduğunu ifade eder. Ayrıca ünlemleri bu gruba dâhil etmenin uygun olmadığını belirtir (Korkmaz, 2014, s. 894).

Bağlama edatları ise kelimededen küçük dil birimlerini, kelime gruplarını, kelimeleri ve cümleleri birbirine bağlayan, aralarında irtibat kuran edatlardır (Ergin, 2009, s. 352). Muharrem Ergin aslında Türkçede bağlama edatlarının olmadığını, Türk diline sonradan ve yabancı dillerin tesiri ile geldiğini belirtir. Türkçede kullanılan bağlama edatlarının çoğunun yabancı asıllı olduğunu; Türkçede olanların ise isim ve fiil şekillerinin sonradan edatlaşması ile ortaya çıktığını söyler (Ergin, 2009, s. 352). Ancak Zeynep Korkmaz “Türkçede bağlama edatı yoktur.” gibi kesin bir yargıda bulunmadan önce, dilin hangi yollarla bağlama edatı/bağlaç ihtiyacını karşıladığını iyi incelemek gerektiğini düşünür. Türk dili, Orhun Türkçesi zamanından beri, yakın ve eş anlamlı kelimeleri art arda sıralayarak ya da aralarına virgöl, noktalı virgöl koyarak, zengin fiilimsi kadrosuyla ve bazen de kalıplaşmış edatlar sayesinde bağlama edatları/bağlaç ihtiyacını karşılamıştır (Korkmaz, 2014, s. 923-924). Zeynep Korkmaz, bağlama edatlarını/bağlaçları kökenlerine, şekil ve şekil yapılarına, kullanıldıkları yerlere ve işlevlerine göre birkaç gruba ayırmıştır (Korkmaz, 2014, s. 925).

Faruk K. Timurtaş Eski Anadolu Türkçesi'nde bağlama edatı olarak daha çok yabancı asıllı olan edatların kullanıldığını belirtir ve şu şekilde sınıflandırır (Timurtaş, 1976, s. 359):

- 1- Şart bildirenler: *eger, ger, ver, gerçi, egerçi, v'eger, çi-ger, v'egerni, yoksa, bârî*
- 2- Hasır bildirenler: *velî, velîkin, lîk, lâkin, fakat*
- 3- Sebep bildirenler: *zîrâ, çün, çünki, çünkim*
- 4-İstisna bildirenler: *meger, illâ*
- 5-Atıf bildirenler: *ile, u, ü, vu, vü, ve, yâ, yâ-hud*
- 6-Benzetme bildirenler: *san, sanki, san-kim, sanasın, beñzer, güyâ, güyiyâ, nite-ki, nite-kim*
- 7-Cümle bağlayıcılar: *ki, kim*

Prof. Dr. Erol Öztürk yukarıdaki bağlama edatlarına ek olarak “Eski Anadolu Türkçesi El Kitabı” isimli çalışmasında şu bağlaçlardan da bahsetmektedir: *ammâ, ancak, sebep, yâhu, eyle ki, eyle kim, şöyle kim, pes, tâ, tâ ki, ne...ne, da...da, gerek...gerek, ya...ya, hem...hem, gâh...gâh, eger...eger, yâni* (Öztürk, 2017, s. 85).

4-1- Tek Bağlama Edatı İle Oluşan Bağlama Grupları

4-1-1- “ve, vü, u, ü” ile yapılan bağlama grupları

Batı Türkçesi'nde en çok kullanılan ve diğer fonksiyonlarının yanında daha çok sıralama edatı olarak kullanılan ve edatı yabancı asıllıdır. Hem Arapça ve, hem Farsça u sıralama edatının zamanla birbiriyle karışıp ünlü uyumuna uydurularak ve, u, ü, vü şekilleri oluşmuştur. Osmanlı Türkçesinin son dönemlerine kadar düzyazıda genelde ve edatı kullanılırken; şiirde ise diğer şekiller kullanılmıştır (Ergin, 2009, s. 352-353).

Sadece Batı Türkçesi'nde değil Garibnâme'de de en fazla kullanılan bağlama edatları “ve, vü, u, ü” olmuştur. Bu bağlama edatı ile kurulan üç bağlama grubu, Türkiye Türkçesi'ne aktarılmış hali ve beyit numarası örnek verilmiştir.

solvâcibü'l-vücûda kim hâlık-ı zemîn/ve âsımân vesânî-i kevn ve mekân (3).

“Allah'a olsun. O, yer ve göğün yaratıcısı, kâinatın mimarı...”

ve mübdî-i felek-i devvâr ve muhterî-i /her sâkin ü seyyârdur. Ol Kerîm kim (4).

“durmadan dönen feleğin mûcidi ve duran ve hareket eden her varlığın yaratıcısıdır. O kerem ve cömertlik sahibi”

Kanâdil-i eltâfı-y-ıla 'âşıkla ruñgöñlini/ Sâfî ve aydınider. Ve ol (5).

“ihsanların kandilleriyle âşıkların gönlünü temizleyip, aydınlatır. Ve o...”

4-1-2-“ile” ile yapılan bağlama grupları

“ile” bağlacı, fiilden türemiş bir bağlaçtır. il- “bağlama, birleştirmek” fiilinin il-e zarf fiil biçiminden kalıplaşmıştır. Aynı nitelikte olan eş ve yakın anlamlı kelimeleri birbirine bağlayan bir bağlaçtır (Korkmaz, 2014, s. 933). Bu bağlaç, ünsüz ile biten kelimelere eklendiğinde, baştaki i-ünlüsü düşer ve -yla biçimiyle de kullanılır.

Muharrem Ergin, ile'nin aslında son çekim edatı olduğunu, sonradan bağlama edatı olarak kullanıldığını belirtir (2009, s. 353). Bu çalışmada diğer bağlama edatlarının kelimeleri, kelime gruplarını, cümleleri birbirine bağladıkları görülmüşken “ile” edatının diğerlerinden farklı olarak sadece kelimeleri bağladıkları tespit edilmiştir.

'Akl-ıla devletdahı anda idi/Anuñ-ıçun ne dilerse işledi (318).

“Akıl ve devlet onda idi, bu yüzden o ne dilemişse yapmıştır.”

İmdi bir gör âhiretle dünyayı/Cân göziyle okıgıl bu ma'nayı (673).

“Şimdi ahiret ve dünyaya bir bak da; bundaki manayı can gözüyle oku.”

İki evdür dünya ile âhiret/Âhiretdür menzilümüz 'âkibet (675).

“Dünya ve ahiret iki evdir; bizim son durağımız ahiret evidir.”

4-1-3-“dahı” ile yapılan bağlama grupları

Bu bağlama edatını/bağlacın kökü Eski Türkçede “ve” anlamında kullanılan kalıplaşmış takı zarf fiilidir. Ses değişimleri sonucu dahı (tak-ı > dañı > dahi) şeklini almıştır. Eski Anadolu Türkçesinde de “ve” anlamında kullanılan bu bağlaç, Türkiye Türkçesinde yerini +dA'ya bırakmıştır (Korkmaz, 2014, s. 934).

“dahı” edatı, adı geçen şeye bir ilave olduğunu gösterir. Aynı zamanda aşırılık, beklenmedik bir sonuç, küçümseme de ifade edebilir (Ergin, 2009, s. 358).

Garib-nâme'nin ilk bin beyitinde sadece bir tane “dahı” ile yapılan bağlama grubu tespit edilmiştir.

Dünya dahıâhiretcânüñ-ıla/Karışupdur tendeki kanuñ-ıla (682).

“Dünya ve ahiret seninledir; her ikisi de vücudundaki kanınla karışmıştır.”

4-1-4-“Birle” ile yapılan bağlama grupları

Eski Türkçe, Karahanlı, Harezmi sahaları başta olmak üzere bilhassa Eski Anadolu Türkçesinde sık kullanılan bir çekim ve bağlama edatıdır. Kimi araştırmacılar tarafından fiil kökenli edatlar sınıfına dâhil edilse de yaygın kanaate göre “birle” edatı, “bir+ile”den gelmektedir. Osmanlı Türkçesinin sonlarına doğru kullanılmamaya başlanmıştır (Hacıeminoğlu, 1973, s. 22; Ergin, 2009, s. 370).

Garib-nâme'nin ilk bin beyitinde sadece bir tane “birle” ile yapılan bağlama grubu tespit edilmiştir.

Ya'niberr ü bahr diyüp söyledüğüm/Kuru yir birle deñizdür didüğüm (766).

“Benim berr ve bahr diyip söylediğim kuru yer ile denizdir.”

4-2-Aynı Bağlama Edatının Tekrarı İle Oluşan Gruplar

4-2-1- “ne...ne ...” bağlama edatı ile yapılan gruplar

“ne” sözcüğünün yinelenmesiyle oluşan bu bağlama edatının kökü hakkında araştırmacılar bir fikir birliğine varamamışlardır. Kökenini Türkçe, Farsça, Türkçe- Farsça, Rusça hatta Latince olabileceğini belirten araştırmalar vardır. Karahanlı Türkçesi döneminde kullanıldığı bilinen bu bağlaç, Harezmi Türkçesi döneminde yaygınlık kazanmaya başlamıştır (Salan, 2001, s. 224). Yapısı bakımından zamir kökenlidir.

Muharrem Ergin “*Türk Dil Bilgisi*” isimli eserinde bu bağlama edatını, “hem...hem, ya...ya, da (de)... da (de)” edatları ile birlikte ele alır ve “karşılaştırma edatları” ismini vermektedir. Ergin bu edatların üç fonksiyonu olduğunu ifade eder: Karşılaştırılan unsurlara biri, hepsi veya hiçbiri ifadesi vermek. “ne...ne” bağlama edatı hiçbiri ifadesi vermek için kullanılır (Ergin, 2009, s. 353-354): “*Ne sen ne ben gidebildik.*” gibi.

“ne...ne” bağlama edatı, anlam ve yapı itibari ile cümleye olumsuzluk katmaktadır. Bu sebeple, “ne...ne” bağlacının bulunduğu cümlede yüklem genellikle olumlu olmaktadır. Ancak olumsuz olduğu cümleler de vardır (Ergin, 2009, s. 354).

Garib-nâme'nin ilk bin beyitinde 3 tane “ne...ne” bağlacı ile yapılan bağlama grubu tespit edilmiştir.

Var-ıdı ol pâdişâh-ı bî-niyâz/Kandasa ne nâz vardı ne niyâz (7).

“Sadece hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah vardı. O zaman da ne naz ne niyaz bulunuyordu.”

Ol zamân kim dünyaya geldi Resûl/Ne yol erkân var-ıdı ne hódusûl (232).

“Peygamber dünyaya geldiği zaman ne yol ne usul vardı.”

Gider-idi karnı aç göñli yavuz / *Ne zavâda var bile ne kulavuz* (510)

“Karnı aç, niyeti kötü, yoldaşsız, yiyeceksiz ve kılavuzsuzdu.”

4-2-2-“geh....geh...” ile yapılan bağlama grupları

“geh...geh, kâh...kâh” bağlacı dilimize Farsçadan gelmiştir. “bazen, kimi zaman” anlamları taşıyan bağlaç, ikiden fazla da tekrarlanabilir. Bu bağlacın kullanımı gittikçe azalmaktadır (Korkmaz, 2014, s. 945).

Garib-nâme'nin ilk bin beyitinde sadece 3 tane “geh...geh” bağlacı ile yapılan bağlama grubu tespit edilmiştir.

Ayı bir gör kim olur mı hiç melâl / *Ol semâ'da geh bedirdür geh hilâl* (32).

“Aya bir bak da, onun bu dönüşte, bazen dolunay bazen hilal şeklinde ve üzüntüsüz görünüşünü izle.”

Geh geyür ü geh biner hış atlara/Geh bakar şol sevgülü sûretlere (742).

“Gâh giyiner, gâh güzel atlara biner, bazen de güzel yüzlere bakar.”

Geh basar nefsi ‘akıl serleşkeri/Ten tagından dagıdur bir bir eri

Geh basar ‘aklı bu nefis eyler zelîl / *Leşkeri* ‘akluñ olur hôr u hacîl (996-997).

“Bazen aklın komutanı nefsi yener ve askerlerini vücut dağında bozguna uğratar. Bazen da akli nefis mağlup eder; o zaman da aklın ordusu güç durumda kalır ve zelil olur.”

4-2-3-“hem...hem” ile yapılan bağlama grupları

Bu bağlama edatının “ya...ya, ne...ne, de...de” ile birlikte “karşılaştırma edatı” olarak adlandırıldığını belirtilmişti (Ergin, 2009, s. 353; Banguoğlu, 1990, s. 391). Karşılaştırılan unsurlara “hepsi” anlamı vermek istendiğinde bu bağlama edatı tercih edilir ve karşılaştırılan unsurların başında kullanılır. “hem..hem” bağlama edatı Farsça kökenlidir ve kullanılan unsurların sayısı arttıkça bağlama edatının sayısı da artar (Ergin, 2009, s. 354). “Hem sen hem ben hem o gidecek.” cümlesinde olduğu gibi.

Gör bu odı niçe yanar yandurur / *Hem döner hâlden hâle hem döndürür* (38).

“Ateşin nasıl yanıp yaktığını, nasıl hâlden hâle döndüğünü ve döndürdüğüne bir bak.”

İy Hudâvendâ senüñ lutfuñ delim / *Sensin âhir hem hakîm ü hem 'Alîm* (72).

“Ey Allah'ım senin sayısız lütfun var; her zaman her şeyi bilen hükmü elinde tutan sensin.”

Ol Muhammed *hem kuluñdur hem resûl*/Anı sen sevdüñ ü sen kılduñ kabûl (99).

“Muhammed aleyhisselâm senin hem kulun, hem peygamberindir; onu sen sevdin ve sen kabul kıldın.”

4-2-4- “kim...kim/i ...” ile yapılan bağlama grupları

Aslen soru zamiri olan kim, Uygur ve Karahanlı Türkçesi dönemlerinde soru işlevinin yanında bağlaç olarak kullanılırken, Köktürk Türkçesi zamanında sadece soru zamiri olarak kullanılmıştır. Bağlaç görevinde kullanılmasının Türkçeye Hint-Avrupa dillerinin etkisiyle girdiği düşünülmektedir (Karahana, 2014, s. 58).

Birincil görevi soru sözcüğü olan *kim*'in bağlama edatı görevinde kullanılmasının sebebi, Manihesit ve Budist eserlerden yapılan çevirilere ve İrani dillerdeki *kim* bağlacına bağlanmaktadır (Karahana, 2014, s. 58-59).

Kimi peygâmber kimi ümmetleri/ Birbirine bağludur himmetleri (44).

“Kimi peygamber, kimi ümmetleridir. Bunların iyilik ve yardımları birbirine bağlıdır.”

Kimi sultândur kimi leşker aña/Ol semâ'dayügrişürlergörseña (45) .

“Onlardan kimi hükümdar, kimi ona asker olup, o dönüşte koşuşmalarını bir görmelisin.”

Cûşa gelmiş kamusı harket kılur/Kim durur u kim gider ü kim gelür (47).

“Hepsi koşup hareket etmekte, kimi durmakta, kimi gitmekte, kimi de gelmektedir.”

4-2-5- “ger... ger...” ile yapılan bağlama grupları

Aslı “eger” olan bu bağlama edatı, Farsça kökenlidir. İslamiyet sonrası gelişen edebî eserlerden itibaren bağlama edatı olarak kullanılmaya başlanmıştır (Hacıeminoğlu, 1973, s. 142).

Ger güneş ger ay u ger yıldız-durur/Kamusınuñ maksudı ol yüz-durur (110).

“Güneş olsun, ay olsun, yıldız olsun bunların hepsi onu görmek ister.”

Ger felekdür ger melek ger âsümân/Cümlesinüñ cânı oldur bî-gümân (111).

“Felek olsun, melek olsun, gökyüzü olsun şüphesiz hepsini ayakta tutan odur.”

Ger vuhûş u ger tuyûr ger ins ü cin/Gözleyüben görmedi kendü cânın (112).

“Hayvan olsun, kuşlar olsun, hatta insanlar ve cinlerden hiçbiri kendine bakıp canını göremez.”

4-3- İki Farklı Bağlama Edatının Tekrarı İle Oluşan Bağlama Grupları

Garib-nâme'nin ilk bin beytinde bu bağlama gruplarının “vü,ve, u, ü” ile “hem” bağlama edatlarının birleşmesiyle oluştuğu tespit edilmiştir. Bununla ilgili üç örnek ve beyit numaraları verilmiştir.

Pes bize vâcib-durur şükr ü senâ/ Günde yüz biñ kez *cana vü hemtene* (130).

“Allah'a olan şükür ve övgü bizim için vaciptir; hatta bu, cana ve vücuda günde yüz bin defa borçtur.”

Ol yarânlar kim anuñla var-ıdı/ Yol içinde *yoldaşu hemyâr-ıdı* (180).

“Onunla bile olan dostlar vardı, o yolda ona hem yoldaş hem sevgili idiler.”

Kim bular dogru bütün yol vardılar /*Maksuda vü hem murâda* irdiler (219).

“Bunlar doğru ve eksiksiz olarak gittiler, maksatları hâsıl oldu ve muratlarına erdiler.”

Sonuç

Bu çalışmada Garibnâme'nin ilk bin beytinde tespit edilen bağlama gruplarına örnekler verilerek literatüre katkı sağlanmak amaçlanmıştır. Sonuçta;

- Tek bağlama edatı ile oluşan bağlama gruplarının (birle, dahı, ile, ve) olduğu,
- Aynı bağlama edatının tekrarı ile oluşan bağlama grupları (kim.. kim, ne.. ne., hem.. hem., vd.) olduğunu,
- Farklı iki bağlama edatı ile oluşan bağlama gruplarının olduğu,
- Garib-nâme'de kullanılan bazı bağlama edatlarının bugün Türkiye Türkçesi'nde kullanılmadığı (ger, geh, dahı, ve'nin en eski formu olan vü, u gibi.),
- Eski Anadolu Türkçesi'nde kullanılan çoğu bağlaçların Garib-nâme'de bağlama grubu olarak kullanılmadığı (velî, velîkin, lîk, lâkin, fağat, zîrâ, çün, çünki, çünkim, meger, illâ vb.) ,
- Garibnâme'de en çok “u,ü,vü,vü, ve” bağlaçlarının bağlama edatı olarak kullanıldığı, *velî, velîkin, lîk, v'eger, çî-ger, v'egerni* vb. bağlaçlarının ise Garib-nâme'de kullanılmadığı tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Altınzincir, H. (1991). *Garib-nâme (1-5)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Banarlı, N. S. (1983). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Banguoğlu, T. (1990). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ergin, Muharrem. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gözütok, A. (1991). *Garib-nâme'nin Dili Üzerinde Sistemik Bir Gramer Çalışması*. Yayımlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Haceminioğlu, N. (1973). *Türk Dilinde Edatlar*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Karahan, A. (2014). *Eski Uygurcada Bağlaçlar*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Karahan, L. (2019). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2014). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kut, G. (1991). *Âşık Paşa. T.D.V. İslam Ansiklopedisi içinde* (c. 4, ss. 1-3). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Ocak, A. Y. (1991). Âşık Paşa. *T.D.V. İslam Ansiklopedisi* içinde, (c. 4, ss. 3) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Öztürk, E. (2017). *Eski Anadolu Türkçesi El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Salan, E. (2011). Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Eserlerinde “ne... ne (de)...” Bağlacı. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (7), 223-240.

Soydan, S. (2013). Karışık Dilli Eserlerin Söz Varlıklarından Edatlara Bir Bakış. *Turkish Studies Dergisi*, 8 (9), 2243-2268.

Timurtaş, F. (1976). Küçük Eski Anadolu Türkçesi Grameri. *Türkiyat Mecmuası*, 18, 331-368.

Yavuz, K. (2000). *Âşık Paşa-Garib-nâme*, İstanbul: TDK Yayınları.